

Razvoj muzeja u Jugoslaviji

Branka Šulc,

Muzejski dokumentacioni centar,
Zagreb

Skiciranje mogućeg pristupa razinama socio-kulturnih sistema pri utvrđivanju stupnja razvoja, muzeja (muzealizacije) i određivanje njezinih parametara, i sukladno tome razumijevanje dijametralnih obilježbi određenih muzejskih sistema, nije moguće bez prethodnog uobličenja i/ili uočavanja njihovih značajki na povijesnom planu, tehnološkom, organizacijskom, kulturnom i socijalnom planu. Tek pošto razaberemo različite stupnjeve i elemente što se javljaju na navedenim razinama, možemo doći i do relativno tipičnih slučajeva i funkcionalne povezanosti segmenata i same muzejske djelatnosti.

Utvrdivši da socijalni plan pretpostavlja — situiranje i historijski razvoj društva u odnosu na unutrašnje prilike i na međunarodni kontekst, razvoj društvenih odnosa i mijena društva, formacija, geografski, prirodni i drugi potencijali — situirali smo nastanak i razvoj muzeja na području Jugoslavije u predindustrijsko razdoblje do 1860. godine, industrijsko razdoblje od 1860. do 1960. i postindustrijsko razdoblje od 1960. godine do danas. Ovakova klasifikacijska razdioba tek je temelj okvirne sheme kojoj smo dodali i sumarni pregled osnovnih tipova muzeja u Jugoslaviji.

Povijest i razvoj muzeja u nas ne možemo svrstati u kategorije koje primjerice Jean Clair označava s tri događaja u tri stoljeća za redom: potkraj 18. st. nastanak muzeja u sadašnjem obliku; potkraj 19. st. pojava antimuzejskih ideologija koje će u slijedećem stoljeću prihvatiti umjetnički pokreti — talijanski, dadaizam i dr.; potkraj 20. st. vjerojatan nestanak muzeja u obliku u kome je sada poznat. Tvrdnju istog autora da »u trenutku kada je u društvenim, prirodnim i fizičkim naukama nastao poredak znanja nastaje i muzej kao trodimenzionalna slika te episteme — kao konkretna konfiguracija sa svojim klasifikacijskim pristupima, kategorizacijom mišljenja, principima izlaganja, fundusima, skladištima, objektima, vlastitim sećanjem, ukratko sa svojom arheologijom«, možemo primijeniti i na naše muzeje koji svoj evolutivni put

naznačavaju osnutkom prvih privatnih javnih, muzeja tokom 17. st.

Muzej je, u našim današnjim društvenim i kulturnim određenjima, klasificiran u neprofitnu kulturnu instituciju od posebnog društvenog interesa, u uskoj službi društva i njegovog razvoja, otvoren publici, koji skuplja, čuva istražuje, stručno i znanstveno obrađuje, izlaže u svrhu studija i obrazovanja, materijalna svjedočanstva čovjeka i njegove okoline. Svojim izrazitim specifičnostima treba postati društveno relevantna kulturna institucija što i u zakonskim naznakama podrazumijeva danas u Jugoslaviji aktivnu interakciju muzejske djelatnosti i društva. Po sadržaju zbirke naši se muzeji dijele na opće ili kompleksne i specijalne muzeje.

Mreža muzejskih organizacija temelji se na društvenoj potrebi da cjelokupno područje Jugoslavije bude sistematski obuhvaćeno muzejskom djelatnošću putem općih i specijalnih muzeja i galerija te stalnih muzejskih izložbi.

Osnovni tok generalnih muzeoloških koncepcija u nas vezan je uz bogatu tradiciju sakupljanja i čuvanja kulturno-povijesnih vrijednosti. Razvoju muzeja u Jugoslaviji prethodi formiranje srednjovjekovnih feudalnih riznica, crkvenih i svjetovnih zbirki koje su nastajale kao rezultat sve kompleksnijih poticaja za sabiranje napose u odnosu na ranija razdoblja. U oporukama i popisima imovine srednjovekovne vlastele naziru se i prvi inventari zbirki slični onima iz ostalih zemalja Evrope toga razdoblja. Već razvijeno kulturno bogatstvo srednjeg vijeka uvjetuje da se u riznicama manastira i samostana čuva dragocjeno kulturno nasljeđe: ikone, umjetnički vezovi, predmeti od srebra i zlata, povelje i knjige, rezbarije u drvetu i kosti i dr. Za najstariju smatra se zbirka s početka 12. st. koja se i danas čuva u srpskom manastiru Hilandar na Ato-su.

Osnovne grupacije aktivnosti prikupljanja svode se ipak sve do 19. st. na »artificialia« i »naturalia« i na zbirke rariteta. Potkraj srednjeg vijeka, kada u Evropi postoje specijalne zbirke koje sadrže samo određenu vrstu predmeta, nalazimo i na našem području polovicom 15. st. armamentarije i privatne lapidarije koje prema pisanim izvorima postoje već u 14. i 15. st. U toku 16. i 17. stoljeća osnovane su i

privatne zbirke antičkih spomenika i numizmatike, i to ponajprije u primorskim gradovima a nešto kasnije i u unutrašnjosti zemlje.

Ideje humanizma i renesanse u 16. st. utječu na formiranje brojnih zbirki a paralelno je otpočeo i rad na opisivaju antičkih spomenika i sabiranju etnografske građe. Začeci kompleksnih muzeja vezani su upravo uz podatke o privatnim zbirkama sabirača — humanista i polihistora iz 17. st. na području Slovenije, uže Hrvatske i Dalmacije, koje nije bilo pod turskom vlašću.

U Sloveniji i Hrvatskoj nastaju i prvi privatni muzeji s predmetima koji su sistematizirani po određenim grupama: zbirka umjetnina, prirodnjačka, matematičko-fizikalnih instrumenata i historijska zbirka s numizmatikom. To je Museum slovenskog povjesničara J. W. Valvasora, u njegovu dvorcu u Bogenšperku iz druge polovice 17. st. i Museum koji je P. R. Vitezović 1693. otvorio i za javnost u svojoj kući u Zagrebu.

Brojni kabineti kurioziteta po ugledu na strane naročito se osnivaju u Sloveniji po feudalnim burgovima i gradskim palačama.

U drugoj polovici 18. st., kada je veliki dio zemlje pod turskom vlašću, i kolekcionarstvo je u znatnom opadanju. Ipak nadbiskup splitski 1750. godine u atriju svoje palače osniva Museum spalatinum archiepiscopale, a u Zadru liječnik Danielli osniva i enciklopedijski tip privatnog muzeja — s bogatim zbirkama prirodnih rijetkosti, slika i arheoloških spomenika zadarskog područja — koji nastaje u duhu prosvjetiteljskih ideja i racionalizma. Potkraj 18. st. enciklopedijski muzeji privatnog karaktera još uvijek su regionalno neodređeni ali su u njima izloženi sistematizirani predmeti iz prirodnih i društvenih nauka.

Razvoju muzeja prethodio je razvoj privatnih zbirki i crkvenih riznica i iz tih predmuzejskih vrsta razvile su se ne samo pojedine i danas javnosti otvorene riznice i zbirke već i muzeji koji su znatnim dijelom primili kao darove ili i otkupili cijele privatne zbirke ili njihove dijelove.

Prvi muzeji javnog značaja u zapadnoj Evropi nastaju u drugoj polovici 18. st. Razvitkom nauke i buđenjem nacionalne svijesti pojedinih naroda javljala se i potreba za osnivanjem institucija koje bi sakupljale, proučavale

i izlagale zbirke predmeta sa svrhom da daju sliku povijesnog razvoja, kulturnog života određene sredine i razdoblja.

Polivalentnost, nova arheološka otkrića, postavljanje etnologije na znanstvene osnove, sistematizacija prirodnih znanosti, karakteriziraju 19. st. u Evropi, i potkraj toga stoljeća moguće je već i sumirati specijalizaciju muzeja u tri osnovne grupe: povijesni, prirodoslovni i umjetnički. U međuprostoru te sheme su još i muzeji za umjetnost i obrt, etnografski i početkom 20. st. i muzeji moderne umjetnosti.

Muzejska je djelatnost toga razdoblja u Jugoslaviji usmjerena na arheologiju i prirodne nauke. Prvi javni muzeji nastaju u nas dvadesetih i četrdesetih godina 19. st.

Stvarale su se nacionalne institucije u kulturi, pa tako i muzeji, da bi se prvenstveno putem kulture postigla politička integracija nacija, i njezino historijsko samoodređivanje u kontekstu sudbinske povezanosti s ostalim Južnim Slavenima i obrane od presijanja okolnih — prirodno, politički i kulturno znatno moćnijeg etnikuma. Uopće su kulturne institucije u 19. st. zadobile svoju fizionomiju, oblike i sadržaj rada. U takvoj društveno-političkoj atmosferi bilo je i ideja o osnutku jednog općeg Slavenskog muzeja za jugoslavensko područje, međutim do realizacije ipak nije došlo.

Prva javna muzejska ustanova je Arheološki muzej u Splitu osnovan 1818. godine, za koju je i projektirana prva muzejska zgrada u nas izgrađena 1821. godine. Slijedi osnivanje Arheološkog i Prirodoslovnog muzeja u Zadru 1830. god. a razvoj nacionalnog identiteta na kulturnom planu ogleda se i u inicijativi te osnivanju Hrvatskog narodnog muzeja u Zagrebu 1846. god.

Do sredine 19. st. osnovano je još nekoliko muzeja koji su se razvijali kao centralne muzejske ustanove za šire nacionalne teritorije s kompleksnim zbirkama, zavidnom naučnom aktivnošću i prvim muzejskim publikacijama.

Godina 1841. spominje se u izvorima kao godina osnutka Museuma Liceuma Dositeja Obradovića u Beogradu a 1844. je osnovan Narodni muzej u Beogradu za koji postoje podaci o kolekcioniranju počam od 1820. U Ljubljani je 1821. osnovana prva nacionalna muzejska ustanova Kranjski deželni muzej koja 1831. prerasta u današnji Narodni muzej u Ljubljani.

Devetnaesto se stoljeće s pravom naziva muzejskom epohom u kojoj je

funkcija muzeja i dokazivanje nacionalnog identiteta. i to ne samo zagrebačkog, beogradskog, i ljubljanskog Narodnog muzeja već i sličnih muzeja u Rimu, Pragu i dr. — kompleksnih muzeja iz kojih će vremenom nastati posebni odjeli pa zatim i posebni muzeji. Uz sve određeniju sakupljačku politiku javljaju se i ideje o potrebi teritorijalne određenosti takovih, po pravilu nazivanih narodnih muzeja. Porastom zbirki, postupnim sređenjem kaosa koncepcija i sistematizacijom građe od ovakvih će se kompleksnih muzeja odvajati samostalni specijalni muzeji — prirodoslovni, etnografski, historijski, arheološki, a potkraj 19. st. i galerije.

Nakon ovih prvih muzeja u većim centrima osnivaju se i muzeji u pokrajinskim gradovima, manji ili veći kompleksni muzeji, tako da potkraj 19. st. postoji 20 muzeja.

Najstarije muzejske ustanove najčešće su stvarane na inicijativu istaknutih kulturnih radnika ili ljubitelja starina, odnosno inicijativom društava (arheoloških, za povijest i starine jugoslovenske i dr.). Zahvaljujući postojanju tih muzeja i aktivnosti prvih muzejskih radnika, sačuvano je bogato i dragocjeno nasljeđe jugoslavenskih naroda.

Općom pojavom javnih, nacionalnih, muzeja otpočelo je bez sumnje i novo poglavlje muzejske povijesti.

Karakteristična oznaka naših muzeja s kraja 19. st. pa sve do 1. svjetskog rata je usmjerenje njihova rada na arheologiju i prirodne znanosti a od značaja je osnivanje Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu 1880. godine i Strossmayerove galerije starih majstora u Zagrebu 1884. godine, time što se po prvi put u nas prezentira i afirmira i umjetnička građa.

U toj istoj, drugoj pol. 19. st. (razdoblje koje u okvirnom klasifikacijskom sistemu razvoja muzeja označavamo i smještamo u industrijsko razdoblje) počinju i osnivanja muzeja raznih smjerova i vrsta u kojima se i nadalje odražavaju i političke tendencije i utjecaji kulturnih krugova. Radom mađarskih, njemačkih, slovenskih, srpskih, hrvatskih i drugih društava u progresu je osnivanje pokrajinskih i gradskih te napose arheoloških muzeja. Tako je 1847. u Novom Sadu osnovan Muzej Matice srpske, 1872. Domorodni muzej u Dubrovniku, 1882. arheološki muzeji u Vršcu i Celju, 1883. narodni muzeji u Samoboru, Subotici, 1878. Vojni muzej u Beogradu, 1888. Zemaljski muzej u Sarajevu (osnovan već 1885. ali je državnom ustanovom proglašen kasnije i djelo-

vao kao državni muzej s organiziranim naučnim aparatom i publikacijama na srpskom i njemačkom jeziku).

Početkom 20. st. u muzejima se sistematski prikuplja građa a otpočelo se i s prvim klasifikacijama muzejske građe ali ne i sistematskim radom na proučavanju te građe. Tek će između dva rata početi sistematsko inventiranje zbirki.

Od 1900. do 1945. godine osnovani su brojni muzeji specijalnog tipa kao etnografski, školski, šumarski, umjetničke galerije, medicinski i dr. Oko 70 muzeja radilo je u to vrijeme na prikupljanju i proučavanju kulturno-historijskog i prirodnjačkog materijala.

Taj je zamah prekinut 2. svjetskim ratom u kojem su stradale ili i potpuno nestale brojne muzejske zbirke te je naše kulturno nasljeđe ne samo oštećeno već i lišeno vrlo dragocjenog materijala i dokumenata.

Poslije oslobođenja, 1945. godine, postupno se stvaraju uvjeti za osnivanje novih i rad postojećih muzeja, a zaštita spomenika kulture i prirodnih rijetkosti postaje posebnom brigom narodnih vlasti. Postojeći muzeji, ukupno 76, a od toga 35 regionalnih, središnji su svoje zbirke i nastojali da ih popune novim materijalom, a tamo gdje nije bilo muzeja, organi vlasti i društvene organizacije postaju nosioci inicijative za sakupljanje kulturno-historijske građe i osnivanje novih muzeja i zbirki. Od ranijih oblika muzeja, pretežno depoa za čuvanje starina i naučnih kabineta, s malim brojem stručnjaka, stvaraju se specijalizirane naučno-prosvjetne ustanove. Nakon 1945. uslijedilo je osnivanje niza specijaliziranih muzeja: kriminološki, ti-fološki, tehnički, muzeji revolucije, memorijalni muzeji i zbirke, umjetnički muzeji i dr.

Posebna je pažnja usmjerena osnivanju kompleksnih muzeja s regionalnom tematikom, vidnim kvalitativnim promjenama u smislu razvijanja kulturnog i edukativnog programa rada i proširenju sadržaja rada. Već se 1949. godine održava Savjetovanje muzejskih radnika Jugoslavije koje rješava pitanje do tada tematski neodređenog profila muzeja kompleksnog tipa, na kojem je utvrđeno da muzej regionalne sadržine kompleksnog tipa svoju sabiračku aktivnost i istraživački rad treba usmjeriti prema jednoj geografski, historijski, etnički ili prirodno zaokruženoj teritorijalnoj jedinici. Iste je godine i tiskan priručnik s uputstvima za praktičan rad u »zavičajnim« muzejima.

Na inicijativu Jugoslavenske nacionalne komisije UNESCO-a, osnovan je 1951. godine i Jugoslavenski nacionalni komitet ICOM-a a 1952. Savez muzejskih društava Jugoslavije koji već 1954. godine organizira značajnu manifestaciju pod nazivom Nedjelja muzeja, prvu takve vrste u nas i svijetu uopće, koja se u kontinuitetu održava do danas premda svedena na obilježavanje Međunarodnog dana muzeja.

ICOM-ov Komitet za regionalne i specijalne muzeje održao je u Jugoslaviji 1960. godine i sastanak na temu regionalnih muzeja.

Od 1945. do danas broj muzeja u Jugoslaviji se znatno povećao te postoji 330 aktivnih muzejskih ustanova i samostalnih muzejskih zbirki i 240 područnih muzejskih zbirki.

Centralizacija kulture i centralizacija u kulturi od početka 19. st. naovamo do početka orijentacije na socijalističko samoupravljanje bila je dominantna i u muzejskoj djelatnosti. Današnjem vremenu je korespondentan proces decentralizacije i demetropolizacije kulture, u tom okviru i postupna prestrukturalizacija organizacijske sheme muzeja u smislu sve većeg funkcioniranja muzeja kao centara za kulturu i informacije s fondovima koji se transformiraju u banke podataka, i korištenjem vrijednosnih mjerila unutar konteksta univerzalnih društvenih vrijednosti izvan nasljeđa apologetskog iskustva građanskog muzeja 19. st. Posljednjih se godina posebna pažnja posvećuje pitanjima uloge i mjesta muzeja, njegove društvene važnosti, sistemima suvremenog funkcioniranja i primjeni suvremenih muzeoloških postulata u metodologiji rada. Muzej će prema H. Rivieru morati napraviti konačan napor da se konstituirao kao integrirani muzej od reprezentativnog ka reprezentativajućem, pa ako sada parafraziramo i teoretičara informacijskih znanosti Koyrea i ako želimo da sažmemo mentalitet 20. st., onda to treba biti formulacija: sve je moguće. Za razliku od renesanse, kad je sve bilo moguće zahvaljujući čudu, sve—mogućnost 20. st. utemeljena je u znanosti i znanstvenim projekcijama, a ne u čudu, tj. u tehnologiji a ne u demonologiji.

Želeći ovim prikazom razvoja muzeja naznačiti i značajke muzejskog razvoja na tehnološkom planu nalazimo se na niskoj razini njegova uključivanja i sudjelovanja u informacijskoj ekspanziji. Današnji dosezi opremljenosti naših muzeja svode se na strojeve za prijepis, umnožavanje i reproduciranje dokumenata, audio-vizualne centre, početne napore za konstituiranje ra-

čunala i mikrografske opreme. Time možemo samo ustvrditi da je ne samo u nas nego i u svijetu muzejska djelatnost ipak ostala po strani od informacijske ekspanzije, zbog divergentnog razvoja informacijske djelatnosti u odnosu na muzejsku, arhivsku ali i bibliotečnu djelatnost. Nadalje, nepostojanje koherentne i jedinstvene nacionalne infrastrukture za informacijsko dokumentacijsku djelatnost muzeja stvara velike poteškoće i u definiranju zajedničkog interesa i potreba za budući informacijski sistem u muzejskoj djelatnosti. Organizacijski plan u okvir kojeg smještamo osnivanja društava, katedri, škola, publikacija u sažetom pregledu ovog historijata može sadržavati najsumarnije podatke da je od prve polovice 19. st. u porastu osnivanje muzejskih društava, da se prva muzejska literatura, prve muzejske publikacije pojavljuju u okvirima narodnih muzeja kao i katalogi muzejskih postava, te da danas izdavačka djelatnost muzeja bilježi stalni progres (izdaju se zbornici, monografije, katalogi izložaba, monografije i dr). Tako nam je prva muzeološka literatura stigla iz Evrope već 1704. autora Valentinija Neickela — **Muzeografija ili uputa za ispravno poimanje i korisno tumačenje museoruma ili komora rijetkosti** i drugih autora 1727, a 1901. i 1905. i dva muzeološka časopisa **The Museum Journal** i **Museumskunde**, dok će naši muzeji u izdavačkom naporu biti u znatnom zaostatku. Muzeološki časopis će se u našim okvirima pojaviti 1949. godine s naslovom **Muzeji**, već 1952. i **Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske** a 1953 i **Muzeologija**, prvi zbornik za muzejsku problematiku.

Katedre za arheologiju pri filozofskim fakultetima osnivaju se počam od 1883. prvo u Beogradu a zatim Zagrebu, a postupno i katedre za ostale znanstvene discipline. Kolegij muzeologije ustanovljava se 1950. godine na Zagrebačkom sveučilištu a zatim i u drugim republičkim centrima, dok se katedra za postdiplomski studij muzeologije osniva 1966/67, u okviru PDS-a bibliotekarstva, dokumentacije i informacijskih znanosti na Sveučilištu u Zagrebu.

U okvirima kulturnog plana važni su i normativni aspekti muzejske djelatnosti — zakoni kao najširi kodeks djelatnosti, preporuke koje tu djelatnost stimuliraju, standardi i norme te međunarodne konvencije kao zajednički oblici profesionalnog djelovanja na međunarodnom nivou, pravila i uputstva za rad pojedinih muzeja, dekreti o osnivanju muzeja i dr. Tako

već 1820. postoje rješenja o osnivanju muzeja, 1893. i zakon o Narodnom muzeju u Zagrebu, niz pravila iz 19. st., dok se zakoni o muzejskoj djelatnosti pojedinih republika i pokrajina donose u slijedu od 1945. nadalje.

U okvirima urbanizacije, kao segmenta socijalnog plana, muzejska je djelatnost više koristila zgrade, danas uglavnom i spomenike kulture, za smještaj svojih zbirki, nego investirala i programirala suvremene objekte. Prve zgrade građene za muzejsku namjenu su dvije iz prve polovice 19. st. — Arheološki muzej u Splitu i Narodni muzej u Ljubljani, a razdoblje od 1860. do 1960. godine broji oko 20 novih zgrada. Arhitektura u nas neće dosljedno pratiti procese postupne rekonstrukcije tradicionalne funkcije muzeja. Imamo nekoliko primjera vrlo suvremenih rješenja muzejskih zgrada, funkcionalnih za muzeje sredine 20. st. kao npr. Muzej savremene umetnosti u Beogradu, Arheološki muzej u Zadru, Muzeji Makedonije u Skopju, Muzej narodne revolucije u Rijeci, Muzej afričke umetnosti u Beogradu, Muzej sakralne umjetnosti u Zadru i dr.

Ovim prilogom o razvoju muzeja u Jugoslaviji težilo se iskazivanju opće slike toga razvoja na više razina, grubih obrisa — bez dublje rekonstrukcije stanja u muzejskoj djelatnosti. Konfrontirajući i uspoređujući pojam muzeja u historijskom kontekstu moguće oznake za realitet sadašnjice su da se muzej kao ustanova posvećena prošlosti mora mijenjati i uklopiti u pojave koje su karakteristične za 20. stoljeće kao što je zaštita čovjekove okoline i tzv. revolucija slobodnog vremena.

Tipološke grupe muzeja u Jugoslaviji

Muzeji se u nas dijele u dvije tipološke grupe: opći ili kompleksni i specijalni muzeji.

Opći ili kompleksni muzeji paralelno sakupljaju, obrađuju i prezentiraju više tema prikazujući određenu regiju; takvi su Zemaljski muzej u Sarajevu, Vojvođanski muzej u Novom Sadu ili Pokrajinski muzej u Prištini i svi značajni, gradski ili mjesni muzeji.

Specijalni muzeji obrađuju jednu temu iz područja — umjetnosti, materijalne kulture, historije, tehnike i prirodnih nauka. Grupu specijalnih muzeja čine etnografski muzeji, umjetničke galerije, muzeji primijenjenih umjetnosti, prirodnački, arheološki, kazališni, školski, povijesni, tehnički i tiflološki muzeji, muzeji narodne revolucije, muzeji pomorstva, muzej prehrane, PTT

muzeji, muzeji fizičke kulture, lovački i dr.

Ovoj grupi pripadaju i memorijalni muzeji, posvećeni nekoj istaknutoj historijskoj ličnosti ili značajnom historijskom događaju. U specifičnom položaju u odnosu na ovu grupaciju su dva najstarija i najveća Jugoslovenska muzeja — Narodni muzej u Beogradu i Narodni muzej u Ljubljani koji su po prvobitnoj koncepciji bili muzeji kompleksnog karaktera u najširem smislu. Danas Narodni muzej u Ljubljani ima pet odjela: arheološki, numizmatički kabinet, kulturno-historijski, grafički kabinet i knjižnicu. Narodni muzej u Beogradu prezentira razvoj kulture i umjetnosti na području Srbije od prahistorije do 20 st. Značajnu grupu specijalnih muzeja predstavljaju **etnografski muzeji** koji prezentiraju etno-materijal na geografskim ili na specifičnim etničkim jedinstvima. Najznačajniji su Etnografski muzej u Beogradu osnovan 1904., u Splitu osnovan 1910, u Zagrebu osnovan 1919., u Ljubljani osnovan 1923. i Skopju osnovan 1949; k tome etnografski muzeji postoje u Zadru i na Cetinju, a u okviru općih ili kompleksnih muzeja nalaze se odjeli posvećeni etnografiji regije. Značajni **tehnički muzeji** nalaze se u Jesenicama — Tehnički muzej Železarne Jesenice osnovan 1950, u Ljubljani — Tehnički muzej Slovenije osnovan 1951. i u Zagrebu — Tehnički muzej osnovan 1954.

Prirodoslovni muzeji su iz grupe muzeja osnovanih u prvoj polovici 19. st. S najdužom tradicijom su Hrvatski narodni zoološki muzej, Geološko-paleontološki i Mineraloško-petrografski u Zagrebu koji su potekli iz Hrvatskog narodnog muzeja osnovanog 1846. godine, zatim Prirodnački muzej u Beogradu osnovan 1895, Prirodno-naučni muzej u Skoplju osnovan 1926, Prirodoslovni muzej u Ljubljani osnovan 1944, i dr. Pri Zemaljskom muzeju u Sarajevu postoji također razvijeno prirodnačko odjeljenje kao i u okviru Narodnog muzeja u Zadru. a manji odjeli se nalaze i u nizu regionalnih muzeja.

Za proučavanje najstarije kulture na teritoriji Jugoslavije zaduženi su **arheološki muzeji**: u Splitu osnovan 1818, u Zagrebu osnovan 1846, u Zadru osnovan 1830, Muzej hrvatskih arheoloških starina koji je osnovan u Kninu 1893. a danas je u Splitu, Arheološki muzej Istre u Puli osnovan 1901. i Arheološki muzej u Skopju osnovan 1924. godine i dr.

Zavičajni muzeji kao tip kompleksnih muzeja naročito su se osnivali i raz-

vijali tokom posljednjih desetljeća; kompleksne povijesne i umjetničke zbirke, ponekad i s prirodoslovnim, etnografskim i NOB odjelima, sadržaji su regionalnih, gradskih muzeja.

Muzeji posvećeni NOB-i po broju i specifičnim muzeološkim rješenjima predstavljaju i nova rješenja u okvirima suvremene muzeologije. Cjelokupan tok NOR-a i NOB-e na teritoriji pojedinih republika i pokrajina prikazuju primjerice Muzej narodne osvoboditve u Ljubljani osnovan 1944, Muzej revolucije naroda Hrvatske u Zagrebu osnovan 1945, Muzej revolucije Bosne i Hercegovine u Sarajevu osnovan 1945, Istorijski muzej u Skopju osnovan 1951. i dr. Ostali prikazuju samo jedan period ili događaj koji je naročito značajan za tok rata, npr. Muzej II. zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu, Muzej I zemaljske konferencije KPH, Muzej partijskih štamparija u Beogradu i dr.

Pored ovih postoji i brojna grupacija memorijalnih muzeja posvećenih pojedinim značajnim ličnostima, revolucionarima, književnicima, slikarima, i dr. primjerice Memorijalni muzej Maršala Tita u sklopu Spomen-parka u Kumrovcu, Njegošev muzej na Cetinju, Zbirka Ivana Cankara u Vrhniku, Galerija Save Šumanovića u Šidu, Muzej Nikole Tesle u Smiljanu i Beogradu, Muzej nobelovca Lavoslava Ružičke u Vukovaru, Memorijalni muzej Ive Andrića u Travniku i dr.

Umjetničke galerije su također snažna muzejska grupacija; najstarija je Strossmayerova galerija starih majstora u Zagrebu osnovana 1884. godine u kojoj su prezentirana reprezentativna djela — zbirka starih majstora od kasne gotike do moderne umjetnosti 19. st. na evropskom tlu.

U Zagrebu je i Moderna galerija osnovana 1902. godine, Galerija primitivne i Galerija suvremene umjetnosti osnovane pedesetih godina. Gliptoteka osnovana 1939. i dr. U Splitu su Galerija umjetnina iz 1931. god. i Meštrovićeva galerija osnovana 1952; u Hrvatskoj su umjetničke galerije još i u Zadru, Dubrovniku, Osijeku, Vukovaru, Rijeci, Karlovcu i dr.

Narodna galerija u Ljubljani osnovana 1919. posjeduje bogatu kolekciju slovenskih majstora od 13. do 19. st., pored nje u Ljubljani je 1948. osnovana i Moderna galerija a u Mariboru Umetnostna galerija osnovana 1954. godine. Uz pobrojane je i niz drugih umjetničkih galerija. Najstarija galerijska ustanova u Vojvodini je Galerija Matice srpske u Novom Sadu koja je osnovana 1847. godine a za javnost otvorena 1933. s dragocjenom

zbirkom djela vojvođanskih slikara 18. i 19. st. Muzej savremene umetnosti u Beogradu osnovan je 1958. godine. Umjetnička galerija u Sarajevu osniva se 1946, u Skopju 1949, na Cetinju 1950. Pobrojane su tek neke od galerija ove vrste time da regionalni muzeji često imaju i odjele za likovnu umjetnost. Grupi umjetničkih muzeja pripadaju i Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu osnovan 1880. i Muzej primenjene umetnosti u Beogradu osnovan 1950. godine. Djela različitih grana likovnih i primijenjenih umjetnosti sadrže riznice u crkvama i manastirima i posebne sakralne muzejske zbirke i muzeji kao primjerice Dijecezanski muzeji u Đakovu i Zagrebu. Muzej srpske pravoslavne crkve u Beogradu, Crkveni muzej na Cetinju te Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru.

Privatne zbirke s pravom javnosti u nas prezentiraju bogatu kulturnu baštinu iz Jugoslavije, evropskih i van-evropskih zemalja.

Muzejski dokumentacioni centar u Zagrebu, koji je osnovan 1955. godine, kao prva i do danas jedina ustanova te vrste u nas je referalna ustanova za unapređivanje muzejske djelatnosti. Osim toga, taj Centar ima i funkciju središnjeg operativnog punkta i povezivanja u postojeći informacijski sistem za kulturu.

Osnivanje Muzejskog dokumentacionog centra, njegova organizacija i osnovna struktura temelje se na uočnim potrebama za sustavnijim promicanjem muzeološke teorije i prakse iz jednog muzeološkog centra koji već ima i početnu stratešku poziciju u INDOK — sistemu za kulturu, kao njegova relativno posebna pod mreža. Suvremena muzeologija s novim odrednicama o mjestu i ulozi muzeja u društvu nalaže i posve nove zadatke muzejima koji se mogu savladati zajedničkom akcijom na potrebnom stručnom standardu koji se objedinjuje putem Muzejskog dokumentacionog centra, uspostavljanjem kompatibilnosti uvođenjem jedinstvenih metoda, normi i standarda muzejskog rada.

Kao čvorna točka u djelatnosti muzeja, intenzivnijom orijentacijom ka osuvremenjivanju metoda muzejskog rada, organizacijom primjene suvremene muzeološke prakse i teorije u muzejima i galerijama, Centar ostvaruje osnovne pretpostavke (u sklopu svojih današnjih koordinata djelovanja) za efikasno i odgovorno djelovanje u kulturi.

Djelovanje ovoga Centra je i u smjeru koordiniranog rada muzeja i galerija u obrazovnoj, organizacijskoj, propa-

gandnoj i izložbenoj djelatnosti putem organiziranog predstavljanja kulturne ponude muzeja i kulturnog razvoja s društvene razine mjesta i uloge muzeja.

Od Ciceronove formulacije kulture u 1. st. pr. n. e. *cultura animi* (koja je i prva zabilježena u svijetu), kojom svoje suvremenike poziva da se pripreme za obrazovanje, da se trude na njegovanju duha i duše, na daljem razvijanju sopstvenih darova i sposobnosti, preko formi antičkih museiona, museuma i dalje, razvoj kulture (i unutar nje i muzejske djelatnosti) postao je i metoda nacionalnog oslobođenja i rasta ali i sredstvo što treba omogućiti zadovoljavanje humanih (kulturnih) potreba čovjeka, šansu za njegovo razotuđenje u industrijaliziranom i unificiranim zajednicama, uz pravo čovjeka na slobodu i dostojanstvo. A uloga muzeja u tom sklopu definiranja nije niti neznatna niti nevažna.

* Referat održan na 1. kongresu muzeologije Grčke u Ateni, 1984.

LITERATURA

1. Predrag Grdenić, *Od zbirki čudesa do narodnih muzeja* — Iz povijesti razvoja muzeja i galerija, Poseban otišak iz »Kulturnog radnika«, br. 5-6, Zagreb, 1949.
2. Ljudevit Barić, *Prirodoslovni muzeji i njihova uloga u razvoju znanstvenih djelatnosti kod nas*, »Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske«, br. 5/6, Zagreb, 1974.
3. Dragoslav S. Janković, *Deset godina »Nedjelje muzeja u Jugoslaviji«*, »Muzeji«, br. 18, Beograd, 1965.
4. Verena Han, *Regionalni i lokalni muzeji kompleksnog tipa u Jugoslaviji*, »Muzeji«, br. 7, Beograd, 1962.
5. Ivan Kukuljević, *Dragocene i umetne stvari grofovah Zrinjskih u gradu Čakovcu*, Arkiv za povestnicu jugoslavenstvu 1, 1851.
6. Antun Bauer i Krešo Nemet, *Muzeji i arhivi*, Zagreb, 1957.
7. Verena Han, *Razvoj zbirki i muzeja od 13. do 19. st. na teritoriji Jugoslavije*, Tkalčićev zbornik, II, 1958.
8. *Muzeji Jugoslavije*, Beograd, 1962.
9. Vera Humski, *Bibliografija za povijest muzeja i muzeološku problematiku u Hrvatskoj u 19. stoljeću i prvoj polovici 20. stoljeća (do 1945. god.)*, magistarski rad, Zagreb, 1981.
10. Fedor Moacanin, *Muzeji i njihov pravni položaj*, »Muzeji« br. 15, Beograd.
11. Germain Bazin, *The Museum Age*, De-soer, Bruxelles, 1967.
12. B. Teply, *Slovenski kompleksni muzeji*, »Muzeji« br. 10. 1955.

13. Jean Clair, *Herostrat ili muzej pod znakom pitanja*, »Kultura« br. 41, Beograd, 1978.
14. G. Henri Rivière, *The dynamics of the role of interdisciplinarity in the museum institution*, MuWoP, br. 2, 1981.
15. Miroslav Tuđman, *Struktura kulturne informacije*, Zagreb, 1983, Zavod za kulturu Hrvatske

ABSTRACT

Development of museums in Yugoslavia

B. Šulc

A general survey of museological conceptions, stressing the progress of museology and its practical applications, as well as a view of the genesis of museums in Yugoslavia, are presented.

The author follows museum history from the archetypical forms beginning in the 12th century to the present day on the way she pays particular attention to both private and church collections of the 16th and 17th centuries (e.g. the first private museums with systematically grouped objects founded in the 16th century, etc.), and includes some discussions on cabinets of curiosities.

From these pre-museum forms developed the treasuries, collections and museums of national significance, accessible to the public. Collections of objects were initially, until the beginning of the 19th century, divided into basic groups — »artificialia« and »naturalia«, and collections of rarities. In Europe, the 19th century was characterized by polyvalence, new archaeological discoveries, the establishment of ethnology on a scientific basis and systematization within the natural sciences. The author discusses the founding and specialization of museums in the 19th century, within what is now Yugoslavia, considering only two groups: the historical and the natural historical. The first public museum — the Archaeological Museum — was founded in Split, in 1818.

The development of a national identity instigated, at the cultural level, the foundation of a number of national museums. A new chapter in museum history had begun. The first museum of fine arts was also founded at the end of the 19th century.

A survey of museum development from the First World War to 1945 is also given. The museums included cover different fields and disciplines, reflecting both political tendencies and the cultural influences of the time.

Museum development from 1945 to the present illustrates the influences and relationships between museums and society, reevaluation of the subject-matter and of the concepts lying behind museums and museology, plus the development of a network of museums.

Mention is also made of the editorial activities of museums which have run parallel to museum work since 1870, as well as of the activities of museum societies, etc.

In Yugoslavia, museum activities are carried out by museums, galleries and permanent museum exhibitions. Today there exist 340 active museums and 240 regional museum collections with more than five million objects in their inventories.

(Translated by E. Bursać)